

Концепція науково-методичної роботи в добу освітніх змін: традиції, інновації, перспективи розвитку

Т. Сорочан

Для осмислення сутності науково-методичної роботи (НМР) звернемо увагу на її **витоки** в історії педагогіки. Пріоритетом методичної роботи, з якої починається становлення НМР в сучасному її розумінні, завжди було підвищення рівня готовності вчителів до педагогічної діяльності, до навчання та виховання учнів, до вирішення завдань, актуальних для кожного конкретного періоду розвитку суспільства.

Перші етапи виникнення методичної роботи пов'язані з необхідністю вдосконалення навчальної функції вчителів, опанування ними окремих методичних прийомів. Наступні етапи формування цієї системи пов'язані із посиленням функцій контролю за діяльністю педагогів, зі збільшенням їхнього ідеологічного впливу на учнів.

Наприкінці 80-х р.р. минулого століття вітчизняна освіта пододала уніфікованість навчальних закладів. Творчість керівників і педагогічних колективів набула нового спрямування і зосередилась на пошуку ідей, які б могли забезпечити розвиток навчальних закладів, на науковому обґрунтуванні цих ідей та опрацюванні технологій їх запровадження в практику. Починаючи з цього етапу можна вважати, що методична робота трансформувалась у науково-методичну. Ознаками цього є не лише посилення впливу теорії та методології освіти на практику, а й набуття цією системою нових функцій, не обмежених підвищенням рівня кваліфікації учителів.

На сучасному етапі тенденції посилення взаємодії педагогічної науки з практикою, запровадження інновацій на всіх рівнях освіти, зростання вимог до рівня професіоналізму педагогів зумовлюють нові підходи до визначення напрямів, змісту та технологій НМР, пов'язаних з необхідністю забезпечити визначену державою стратегію розвитку освіти.

Проілюструємо вищесказане таблицею, яка віддзеркалює особливості науково-методичної (методичної) роботи з учителями на регіональному рівні.

Таблиця 1. Становлення системи науково-методичної роботи на регіональному рівні

період	назва установи	функції	особливості організаційної структури	ключові поняття
друга половина XIX ст..		пошук нових методичних прийомів, ознайомлення з кращим досвідом, удосконалення змісту освіти	педагогічні товариства	
з 1914 р. з 1924 р.	методичні бюро	надання вчителям інструкцій з методики	учителі-інструктори	«наблюдательные уроки»
30-і рр..-1939р.	обласний методичний кабінет	нагляд за виконанням програм, практична допомога вчителям	«інспектура»	методична робота
1939р. – кінець 80-х рр..	Обласний інститут удосконалення вчителів	ідеологічна, предметно-методична, навчальна	кабінети	методична робота, підвищення кваліфікації
кінець 80-х – початок 90-х рр..	Обласний інститут удосконалення вчителів	ідеологічна, навчальна, предметно-методична, науково-методична	кабінети, лабораторії, кафедри	науково-методична робота, підвищення кваліфікації
початок 90-х рр. – теперішній час	Обласний інститут післядипломної педагогічної освіти	розвивальна, навчальна, науково-методична, дослідницька	кафедри, лабораторії, центри, функціональні підрозділи	професійний розвиток, науково-методична робота, науково-методичний супровід, підвищення кваліфікації, моніторинг якості освіти

Контекст державної політики та стратегії розвитку освіти в Україні орієнтує на нове осмислення НМР як важливого чинника забезпечення якості освіти. **Протиріччя** полягає в тому, що спрямованість освіти на інноваційні зміни, затребувані умовами суспільного розвитку та проголошені державою, зумовлює необхідність розробки принципово нових підходів до взаємодії педагогічної науки та практики, висуває високі вимоги до професіоналізму педагогів, проте ставлення до науково-методичної діяльності на всіх рівнях, її структура та зміст не відповідають цим викликам.

Обґрунтовуючи концепцію сучасної НМР, проаналізуємо **сутність цього поняття**.

Відомо декілька визначень поняття «методична робота» (Ю. Бабанський, В. Бондар, І. Жерносек, Л. Занков, Л. Набока, М. Поташник, В. Пуцов, В. Симонов, Г. Щедровицький). Усі вони містять такі ключові слова, як підвищення кваліфікації, компетентності, педагогічної майстерності вчителів; надання практичної допомоги з методики навчання та виховання; подолання утруднень, та виокремлюють такі ознаки, як взаємозв'язок науки та практики, безперервність, охоплення міжкурсового періоду.

Ми обстоюємо думку, що сучасні цілі освіти зумовлюють необхідність осмислення не просто методичної (спрямованої на вдосконалення різних методик), а науково-методичної роботи. Ці поняття суттєво відрізняються.

Науково-методична робота спрямовується не лише на вдосконалення методик навчання та виховання, якими вже володіють учителі, а на взаємодію різних інституцій та суб'єктів освіти, в процесі якої професіоналізм педагогів як цілісне особистісне утворення та важлива ознака професійної діяльності набуває системного розвитку.

Так, розвиваються професійно важливі особистісні якості педагога, формуються та усвідомлюються нові цінності, оновлюються знання, посилюється здатність до їх практичного застосування. НМР в сучасному її розумінні здійснює також супровід освітніх практик та інновацій, які є чинником розвитку освітніх систем різного рівня. Цей процес передбачає науково-методичне обґрунтування, педагогічні технології впровадження,

моніторинг результатів діяльності закладів освіти, освітніх практик та інновацій. При цьому, на нашу думку, пріоритетом НМР залишається професіоналізм педагогів.

Отже, пропонуємо таке визначення. **Науково-методична робота – це система цілеспрямованих заходів, яка на основі взаємодії науки та практики забезпечує безперервний професійний розвиток педагогічних і управлінських кадрів у міжкурсовий період, а також створює передумови щодо супроводу освітніх практик та інновацій з метою досягнення більш високого рівня якості освіти.**

У цьому визначенні ми підкреслили такі суттєві ознаки, як цілеспрямованість та системність НМР, забезпечення взаємозв'язку педагогічної науки та практики. Крім того, зазначені провідні складові цієї системи: науково-методичний супровід професійного розвитку педагогічних кадрів, науково-методичний супровід освітніх практик та інновацій. Особливу увагу звертаємо на те, що всі **цілі НМР** зорієнтовані і спрямовані на досягнення більш високого рівня якості освіти. Таким чином, будь-які заходи в системі НМР не є самоціллю, а оцінюються виключно з позицій користі для підвищення якості освіти.

Зауважимо, що саме науково-методичний супровід ми вважаємо найбільш сучасною технологією як щодо взаємодії з педагогами, так і щодо запровадження інновацій, оскільки він надає кожному суб'єкту науково-методичної діяльності можливість вибору, творчості, самовдосконалення.

Методологія сучасної НМР визначається декількома підходами: аксіологічним, системним, діяльнісним, акмеологічним, андрагогічним, компетентнісним, синергетичним.

Ці підходи втілюються в сучасні **особливості** НМР:

- пріоритет професіоналізму особистості та діяльності педагога;
- спрямованість на реалізацію державних та регіональних завдань розвитку освіти;
- відповідність компетентностей визначеним компетенціям педагога та керівника;

- взаємозв'язок педагогічної науки та освітньої практики;
- спрямованість на результат;
- сприяння забезпеченню якості освіти;
- взаємодія та партнерство суб'єктів та інституцій;
- інтреактивність суб'єктів;
- диференційованість;
- варіативність;
- рефлексивність.

Об'єкти та суб'єкти. Об'єктами НМР є професіоналізм педагогів та керівників, педагогічні системи ЗНЗ, освітні практики, освітні інновації, а також окремі складові зазначених об'єктів. Суб'єктами НМР є педагоги, керівники, методисти, управлінці, науковці, видавці, а також установи, які здійснюють безпосередньо цю діяльність або беруть участь у ній. Фахівці, які працюють у науково-методичних установах, професійна діяльність яких безпосередньо пов'язана з системою освіти дорослих, є андрагогами.

Рівні організації. НМР розглядається нами за такими рівнями: державним, регіональним, місцевим, шкільним, особистісним. Вони визначають ієрархічність та структурованість цієї системи, при цьому кожний зберігає певну автономію, адже є наскрізні цілі (наприклад, запровадження Державних стандартів, інформаційно-комунікаційних технологій, профільного навчання тощо), а є й актуальні для певного регіону, певної категорії педагогів або для певного проміжку часу.

Напрями, форми, методи. Оскільки подане нами визначення виокремлює такі основні напрями НМР, як науково-методичний супровід професійного розвитку педагогів, освітніх практик та інновацій, узагальнимо їхні особливості.

Таблиця 2. Форми та методи науково-методичної роботи щодо забезпечення професійного розвитку педагогів

з масовою аудиторією	з групою	індивідуально	узагальнення педагогічного досвіду
----------------------	----------	---------------	------------------------------------

з'їзд форум симпозіум конгрес конференція виставка презентація педагогічні читання професійні конкурси	лекція семінар колоквіум практикум консультація бесіда модерація «круглий стіл» творча (ініціативна) група (лабораторія) презентація тренінг ділова гра кейс-технологія методична нарада проект майстер-клас педагогічна майстерня	консультація наставництво тьюторство інтерв'ю бесіда	портфоліо публікація експертиза моніторинг презентація педагогічний портрет апробація
--	--	--	---

У практиці діяльності науково-методичних установ (інститутів післядипломної педагогічної освіти, методичних кабінетів) досить часто зустрічаються такі заходи, як ярмарки педагогічних ідей, фестивалі тощо. На нашу думку, вони можуть бути віднесені до тієї чи іншої форми або методу (наприклад, до презентації, виставки, професійного конкурсу), а їхня назва може сприйматися як певний бренд або в переносному значенні.

Таблиця 3. Науково-методичний супровід освітніх практик та інновацій

Напрями	Об'єкти	Методи
забезпечення якості навчально-виховного процесу в загальній середній освіті	навчальні плани, програми, підручники, методичні, навчальні посібники, приладдя, технології, методики, методи	аналіз узагальнення обґрунтування апробація експертиза
регіональні прикладні педагогічні дослідження	інноваційні педагогічні технології, експериментальні навчальні заклади, дані різних видів моніторингу, статистичні дані щодо показників стану освіти	надання рекомендацій контент-аналіз педагогічний експеримент
інформаційне забезпечення	ІКТ, періодичні видання, науково-методичні видання, анотовані каталоги, рекомендовані списки літератури, публікації учителів	математичні методи

Функції. Для більш повної характеристики функцій НМР розглянемо сутність цього поняття. За різними джерелами функція (лат. *Functio* –

виконання) – це діяльність, обов'язок, робота, зовнішній прояв властивостей об'єкта в певній системі відносин, до якої він належить. Інше значення поняття «функція» підкреслює, що це вид зв'язку між об'єктами, коли зміна одного з них призводить до зміни іншого. У різних галузях знання застосовуються, як правило, обидва поняття функції.

У нашому випадку відповідно до першого значення можна тлумачити функцію як напрямки діяльності науково-методичних установ, методичних об'єднань, окремих педагогів у системі НМР. Відповідно до другого значення НМР є однією з функцій освіти, при цьому є зворотній зв'язок впливу НМР впливає на якісний стан освіти.

Функція позначає приналежність до чого-небудь, що використовується, застосовується для прагнень, вирішення завдань, намірів, досягнення мети. Фактично це може бути реалізовано за допомогою використання різних процесів, і один процес може нести безліч функцій.

У контексті тлумачення функцій НМР можна зазначити, що загальної мети розвитку професіоналізму педагогів можна досягти їх залученням до різних процесів, наприклад, курсів підвищення кваліфікації, семінарів, тренінгів, консультацій, дистанційної освіти, самоосвіти тощо. Кожний із зазначених процесів при цьому, крім навчальної, буде виконувати інші різноманітні функції, наприклад, комунікаційну, розвивальну, аналітичну тощо.

Особливе значення поняттю функції належить у системному підході, де воно виступає в тісному зв'язку з поняттям структури й покладається в основу структурно-функціонального аналізу.

Отже, ми виокремлюємо узагальнені функції НМР, адже їх може бути значно більше. Функції НМР застосовуються для досягнення таких цілей, як розвиток професіоналізму педагогів і керівників навчальних закладів, освітніх практик у цілому, запровадження інновацій, у більш узагальненому розумінні – для підвищення якості освіти.

Серед функцій НМР можна виокремити ті, які традиційно притаманні системі НМР, вони досить часто стають предметом наукових досліджень, широко використовуються на практиці, добре усвідомлені та відпрацьовані

методистами, педагогами, керівниками. Проте ми вважаємо, що стратегія розвитку освіти зумовлює опанування новітніх функцій НМР, які ще не достатньо досліджені, проте визначають сучасну спрямованість цієї системи.

Виходячи із вищезазначеного, виокремлюємо наступні функції НМР: розвивальну, навчальну, інформаційну, прогностичну, супроводжувальну, дослідницьку, аналітичну, узагальнюючу, експертну, фасилітативну, контролінгову. Подаємо їхню характеристику.

Розвивальна функція виявляється в тому, що система НМР сприяє як особистісному та професійному розвитку педагогів, так і розвитку освітніх практик. Розвиток ми узагальнено розуміємо як набуття нових кількісних та якісних показників, які засвідчують новий рівень розвитку об'єкта або суб'єкта. Дана функція виявляється також у тому, що НМР умотивовує педагогів до саморозвитку.

Навчальна функція є традиційною для НМР. Вона забезпечує набуття нових знань, які є складовою будь-якої компетентності і покладаються в основу більш високого рівня професійної педагогічної діяльності.

Зауважимо, що ми схилиємося до розуміння навчальної функції як учіння самих суб'єктів НМР. Аргументуємо це тим, що в сучасному світі активне ставлення педагогів до власного навчання приходить на зміну пасивному сприйманню знань у готовому вигляді. Вони здобувають знання різними способами та методами, в тому числі, й у спільній з андрагогами навчальній діяльності. Саме тому в сучасній НМР посилюється тенденція запровадження тьюторства (консультування та наставництва щодо дистанційного навчання). Більш затребуваними стають консультанти – фахівці, які поглиблено опанували конкретну тему та методи педагогічного та управлінського консалтингу і можуть працювати в цьому напрямі з іншими педагогами.

Це дає підстави для розуміння сутності навчальної функції як мотивації, організаційного, змістового та технологічного забезпечення безперервного учіння педагогів.

Інформаційна функція підкреслює провідну роль НМР в обігу інформації, створенні необхідного для цього забезпечення. Сюди слід включити

процеси збирання, обробки, аналізу, узагальнення, систематизації, розповсюдження інформації, визначення оптимальних інформаційних потоків, використання технічних засобів для роботи з інформацією.

НМР виконує *прогностичну функцію*, оскільки одним з її завдань традиційно є прогнозування процесів розвитку окремих освітніх систем або напрямів, обґрунтування, розробка та реалізація відповідних моделей. Ця функція ґрунтується на випередженні всією системою НМР процесу розвитку освіти в цілому та окремих напрямів модернізації. Так, запровадженню будь-яких нововведень передують спеціальна підготовка: розробка стратегій, планування, опрацювання проєктів, підготовка кадрів тощо.

Супроводжуюча функція НМР реалізується за технологією науково-методичного супроводу, відповідно до якої здійснюється всебічне вивчення проблеми, обговорення ідей, визначення етапів діяльності щодо вирішення проблеми, постановка проміжних цілей для кожного етапу, добір адекватних методів, координація діяльності всіх учасників, аналіз та апробація результатів.

Наше розуміння науково-методичного супроводу як нової педагогічної категорії полягає в тому, що це є професійна педагогічна взаємодія суб'єктів освітньої діяльності, необхідними умовами якої є добровільність і партнерство, визначальними ознаками – особистісний і професійний розвиток керівників і учасників навчально-виховного процесу, а результатом – якісно новий рівень освіти.

Дослідницька функція ґрунтується на розумінні значення наукових досліджень для розвитку педагогічної практики. Як правило, науковий доробок стає надбанням педагогів-практиків у системі НМР. З одного боку, НМР забезпечує впровадження результатів наукових досліджень, а з іншого – кращий досвід набуває в цій системі наукового обґрунтування і стає надбанням науки. У цій системі педагогічна практика стає об'єктом наукових досліджень і збагачується сама завдяки отриманим результатам наукового пошуку. Таким чином, НМР поєднує науковий потенціал учених, професорсько-викладацького складу з практичним досвідом методистів, що є важливою умовою інтеграції

педагогічної науки і практики в процесі розвитку професіоналізму керівників і педагогічних працівників.

Аналітична функція забезпечує високу наукоємність НМР, оскільки саме від аналізу явищ, окремих складових, фактів та зроблених на цій основі висновків залежить прогнозування освітніх процесів, ухвалення рішень, які їх забезпечують.

Розуміння **узагальнюючої функції** ґрунтується на науковому тлумаченні узагальнення як логічної операції переходу від конкретного до загального, до більш високого рівня абстракції шляхом виявлення загальних ознак (властивостей, відношень, тенденцій тощо). У НМР узагальнення дозволяє систематизувати різні ознаки педагогічних явищ та освітніх процесів, наочно представити відповідні тенденції, виявити кращі зразки досвіду.

Експертна функція сприяє поглибленому опрацюванню певного напрямку забезпечення якості освіти і дозволяє спеціально підготовленим у системі НМР експертам об'єктивно оцінити наявний стан освітньої практики у процесі експертизи, яка здійснюється в ході атестації, контролю.

Фасилітативна функція передбачає сприяння особистісно-професійному розвитку всіх суб'єктів НМР на основі сучасних суспільних та освітніх цінностей, ґрунтовних знань, оволодіння дидактикою навчання дорослих, технологіями взаємодії.

Контролінгова функція поєднує управлінську та організаційну діяльність суб'єктів НМР. Контролінг – це комплексна система управління, спрямована на координацію взаємодії різних структур менеджменту та контролю їхньої ефективності, а також забезпечення інформаційно-аналітичної підтримки процесів підготовки та прийняття управлінських рішень.

Контролінг включає управління ризиками, інформаційне забезпечення, управління системою ключових індикаторів, стратегічне, тактичне та оперативне планування, а також систему менеджменту якості.

Контролінг може розглядатися як філософія та особливість (образ) мислення андрагога, які виявляються в його орієнтації на ефективне використання ресурсів та розвиток організації у довгостроковій перспективі.

Контролінг – орієнтована на досягнення цілей інтегрована система інформаційно-аналітичної та методичної підтримки процесів планування, контролю, аналізу, прийняття управлінських рішень щодо всіх функціональних сфер діяльності організації.

Складові контролінгу: визначення цілей діяльності, віддзеркалення цілей у критеріях та показниках, вимірювання та контроль діяльності за встановленими показниками, виявлення та аналіз причин відхилень фактичних показників від планових, прийняття управлінських рішень щодо оптимізації діяльності системи. Цільове завдання контролінгу – створення системи ухвалення, реалізації, контролю та аналізу управлінських рішень.

Висновки. НМР у сучасному її розумінні є цілісною педагогічною системою, яка розвивається сама й забезпечує професійний розвиток педагогів, здійснює супровід освітніх практик, закладів, інновацій і сприяє тим самим розвитку освіти в цілому. НМР у процесі становлення та розвитку ґрунтувалась на методичній роботі з учителями, ввібравши кращі традиції поваги до педагогічної праці. На відміну від методичної роботи НМР зорієнтована не лише на методичне вдосконалення окремих прийомів і методів навчально-виховного процесу, в на системну взаємодію науки та практики, її стратегічною метою є забезпечення нового, більш високого рівня якості освіти.

Рівень сучасних вимог суспільства та держави до якості освіти зумовлює переосмислення методології системи НМР, зміни її стратегії розвитку, опанування змісту, форм, технологій професійного розвитку педагогів та керівників освітніх закладів, які відповідатимуть викликам часу.